

DOI: [http://doi.org/10.31617/1.2025\(164\)02](http://doi.org/10.31617/1.2025(164)02)
УДК 331.5:364-4-054.73=111

НИКОЛАЄЦЬ Катерина

<https://orcid.org/0000-0002-0471-2895>

д. іст. н., професор,
професор кафедри економічної теорії
та конкурентної політики
Державного торговельно-економічного
університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна
k.nikolayets@knute.edu.ua

ОЖЕЛЕВСЬКА Тетяна

<https://orcid.org/0000-0002-8985-5149>

к. е. н., доцент,
доцент кафедри економічної теорії
та конкурентної політики
Державного торговельно-економічного
університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна
t.ozhelevska@knute.edu.ua

NIKOLAIETS Kateryna

<https://orcid.org/0000-0002-0471-2895>

Doctor of Sciences (History), Professor,
Professor of the Department
of Economics Competition Policy,
State University of Trade
and Economics
19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine
k.nikolayets@knute.edu.ua

OZHELEVSKAYA Tatyana

<https://orcid.org/0000-0002-8985-5149>

PhD in Economics,
Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Economics Competition Policy
State University of Trade and Economics
19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine
t.ozhelevska@knute.edu.ua

СТРАТЕГІЯ ЗАЙНЯТОСТІ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Російсько-українська війна обумовила суттєві зміни на ринку праці України, одним з факторів яких стало різке зростання кількості внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Максимальне використання їх трудового потенціалу стало важливим завданням для державної та місцевої влади. Метою наукового пошуку є характеристика працевлаштування внутрішньо переміщених осіб з визначенням їх впливу на формування попиту на товари і послуги на місцях. Гіпотеза дослідження полягає у тому, що нестача кваліфікованих працівників зумовить зростання конкуренції між регіонами України за зосередження працівників певної кваліфікації для прискорення економічного розвитку та формування попиту на окремі товари та послуги. Визначено, що здебільшого внутрішньо переміщені особи на початку повномасштабного воєнного вторгнення рф не розглядали перспективу тривалого працевлаштування на новому місці проживання. З часом у більшості з них був сформований пріоритет високого рівня оплати праці при виборі місця

EMPLOYMENT STRATEGY FOR INTERNALLY DISPLACED PERSONS

The russian-Ukrainian war has brought significant changes to Ukraine's labor market, one of the key factors being the sharp increase in the number of internally displaced persons (IDPs). Ensuring the fullest possible use of their labor potential has become an important task for national and local authorities. The aim of this research is to characterize the employment of internally displaced persons and to determine their impact on shaping local demand for goods and services. The research hypothesis posits that a shortage of qualified workers will intensify competition among Ukraine's regions for the concentration of employees with specific skills, in order to accelerate economic development and stimulate demand for particular goods and services. The research finds that, at the onset of the russian federation's full-scale invasion, the vast majority of IDPs did not consider the prospect of long-term employment in their new places of residence. Over time, however, most of them came to prioritize higher wages when choosing a place

Copyright © 2025. Автор(и). Ця стаття відкритого доступу, яка розповсюджується на умовах ліцензії [Creative Commons Attribution License 4.0. International License \(CC-BY\)](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

працевлаштування. Проте кваліфікація багатьох переселенців не відповідає вимогам роботодавців, що формує дисбаланс на ринку праці й обумовлює доцільність реалізації програм перенавчання внутрішньо переміщених осіб.

Ключові слова: міграційна політика, міграції населення, внутрішньо переміщені особи, працевлаштування, ринок праці.

of employment. Yet the qualifications of a portion of displaced persons do not meet employer's requirements, creating an imbalance in the labor market and underscoring the need for programs to retrain internally displaced individuals.

Keywords: migration policy, population migration, internally displaced persons, employment, labor market.

JEL Classification: E24, E27, E29.

Вступ

Повномасштабне воєнне вторгнення російської федерації в Україну у 2022 р. спричинило масштабну хвилю міграції, яка призвела до різкого зростання кількості внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Частина з них уже мали досвід переміщення із зони бойових дій на більш безпечні території під час локального періоду сучасної російсько-української війни. У нових умовах значна кількість громадян намагалася виїхати переважно у центральні та західні регіони країни, які на той момент видавалися безпечнішими для проживання. Водночас можливості деяких регіонів прийняти таку велику кількість мігрантів виявилися обмеженими: ні житловий фонд, ані житлово-комунальна інфраструктура не могли задовольнити потреби зростаючої кількості переселенців. З іншого боку, повномасштабна війна із зростаючими темпами мобілізації загострила потребу багатьох регіонів країни у кваліфікованих працівниках. У такій ситуації місцева влада повинна була якомога швидше відшукати баланс між можливостями регіонів приймати ВПО та потребою у робочій силі. Водночас держава в умовах повномасштабної війни змушена вживати заходи для релокації та розміщення виробництва, у тому числі й підприємств військово-промислового комплексу, визначаючи місця їх розташування з огляду не на регіональні, а на загальнодержавні інтереси. Це стало вагомим чинником, який вплинув на зосередження працівників у певних місцевостях та на умови їх працевлаштування. До того ж важливим завданням місцевої влади стало закріплення потрібної кількості ВПО, зокрема й завдяки розбудові житла, формуванню привабливих умов для ведення бізнесу, а також певній модернізації шляхів сполучення.

Окремі аспекти теми дослідження представлені у наукових розвідках (Лібанова, 2022, 18 березня; *Forbes Ukraine*, 2023, 25 вересня; Мерещук, 2024, 29 січня; Ремовська & Мельничина, 2022, 4 липня). Зокрема Лібанова відзначала зменшення шансів на повернення до України великої частини тих, хто виїхав за кордон, рятуючи себе та своїх рідних від жахів війни. Значна частина зовнішніх мігрантів працевлаштувалася за кордоном і не розглядає у найближчій перспективі повернення в Україну. Мотивацією у такому разі є безпекові чинники, а також відсутність надії на працевлаштування з прийнятним рівнем оплати праці. Така тенденція, а також скорочення народжуваності, втрати у війні неминуче призведуть до депопуляції

населення у післявоєнній Україні (*Forbes Ukraine*, 2023, 25 вересня). І цей загрозливий сценарій, на думку Лібанової, вже фактично не залежить від того, чи вдасться повернути до України втікачів від війни.

Автор Тутова (2023) проаналізувала особливості конкуренції на ринку праці в умовах повномасштабної війни. Учені Іонін та Загородний (2024) приділили особливу увагу соціально-економічним наслідкам, таким як невідповідність робочих місць і кваліфікації, нестачі робочої сили у стратегічних секторах та регіональним відмінностям. Водночас Шепелева (2024, 25 квітня) спробувала відповісти на питання, чому значна частина ВПО не працевлаштована. Штундер та Шкуропадська (2024) досліджували стійкість ринку праці, а Бицюра та Ілюхіна (2025) розглянули конкурентні переваги на ринку праці України, відзначаючи, що українці демонструють високу здатність до адаптації до нових умов та змін на ринку праці.

Метою наукового пошуку є характеристика працевлаштування внутрішньо переміщених осіб з визначенням їх впливу на формування попиту на товари й послуги на місцях.

В основі гіпотези лежить твердження про зростання конкуренції між регіонами України за зосередження працівників певної кваліфікації на їх території з метою прискорення економічного розвитку, формування попиту на окремі товари і послуги, а також для відновлення зруйнованих під час війни виробничих потужностей. Потребує перевірки й припущення про порівняно низьку мотивацію ВПО щодо працевлаштування на початку повномасштабного вторгнення РФ і її зростання в міру усвідомлення неможливості у найближчій перспективі повернутися до місць постійного проживання, що стало помітним у 2024 р.

Поєднання соціологічного методу наукового пошуку з орієнтаційно-ціннісним дозволило визначити мотивацію вибору місця проживання внутрішньо переміщеними особами та їх вимоги щодо працевлаштування. Використання психологічного методу дозволило обґрунтувати умови змін місця проживання ВПО та їх залежність від характеру трудової діяльності із окресленням готовності до того, щоб погодитися на менш престижну роботу. Поєднання прогностичного методу та методу моделювання дало змогу оцінити перспективи зосередження ВПО у певних регіонах та його залежність від ефективності загальнодержавних та регіональних програм, пов'язаних з визначенням розміщення трудових ресурсів. Фактори, які сприяють зосередженню ВПО на певних територіях, їх залежність від працевлаштування та умов проживання виявили потреби у коригуванні таких програм та висвітлили окремі чинники, які у майбутньому будуть визначати умови розвитку ринку праці в Україні та конкурентні відносини між працівниками, вітчизняними та закордонними роботодавцями.

Зазначена мета статті визначає структуру її основної частини, яка передбачає аналіз вибору місця проживання внутрішньо переміщеними особами та визначення чинників, які впливають на їх працевлаштування із формуванням синтетичних висновків.

1. Вибір місця проживання ВПО

Вибір місця проживання для багатьох внутрішньо переміщених осіб на початку повномасштабного воєнного вторгнення РФ і через кілька років після нього мотивований різними чинниками. На початку вторгнення частина громадян України намагалася якомога швидше залишити зону бойових дій і не розглядала своє перебування на новому місці як довготривале (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл по областях України, з яких виїхало найбільше мешканців

Область	Частка переміщеного населення, %
Харківська	11
Дніпропетровська	12
Миколаївська	15–20
Херсонська	15–20
Запорізька	23
м. Київ	14
Інші	11

Джерело: (Михайлишина, 2023).

Через кілька років після початку повномасштабної війни ВПО вже змушені вибирати місце проживання на порівняно тривалий час з усвідомленням неможливості у найближчій перспективі повернутися до рідних осель (табл. 2).

Таблиця 2

Регіони, які прийняли найбільше ВПО

Регіон (область)	Кількість ВПО, млн осіб
Східний (Дніпропетровська, Харківська, Запорізька)	1.9
Західний (Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька, Закарпатська, Хмельницька, Рівненська, Волинська)	1.7
Північний (Київська, Житомирська, Чернігівська)	1.6
Центральний (Вінницька, Черкаська, Кіровоградська, Полтавська)	1.0
Південний (Одеська, Миколаївська)	0.7

Джерело: УКРІНФОРМ (2022, 14 жовтень).

Значна частина ВПО місцем свого проживання обирала сусідні з зонами ведення бойових дій області. Це зумовлено уявленнями про характер і можливу тривалість війни, наявністю родичів або близьких людей, які готові допомогти з розміщенням переселенців у себе, сприйняттям жителів східноукраїнських областей як громадян, чії погляди на життя суттєво не відрізняються. Частина переселенців обирала для тимчасового проживання західноукраїнські області, керуючись їх віддаленістю від лінії фронту та переконанням, що перебування там буде порівняно недовгим і наявних заощаджень виявиться достатньо для оренди житла. Водночас деякі підприємці одразу прагнули перемістити виробництво, сподіваючись відновити його на новому місці. Проте здебільшого для ВПО на початку повномасштабного воєнного

вторгнення рф працевлаштування не було основним чинником вибору місця проживання. Основним був розрахунок на заздалегідь накопичені кошти для існування, а працевлаштування розглядалося переважно як додатковий заробіток.

Такі настрої панували приблизно до літа 2022 р., коли стало зрозуміло, що ворога вдалося зупинити, а його подальше просування не може відбутися за короткий проміжок часу. Водночас до кінця 2022 р. у суспільстві панувало переконання у можливості вигнати загарбників з української землі, тож у ВПО ще була надія на повернення до рідних домівок.

Ситуація змінилася у 2023 р., коли очікуваний і анонсований владою контрнаступ завершився невдачею. У той час з'явилося усвідомлення того, що без працевлаштування налагодження життя навряд чи можливе, оскільки ні державна допомога, ні власні заощадження вже не могли покривати потреби переселенців. Усвідомлення цього факту призвело до нового переміщення ВПО, що було вже не лише пошуком тимчасового прихистку, а й прагненням знайти роботу та місце проживання на тривалий термін.

У 2024 р. українці з окупованих територій вже переміщаються у Дніпропетровську область, яка приймає 14% загальної чисельності ВПО. У Києві (10%) та Київській області (8%) також проживає порівняно велика частка ВПО. Основними причинами вибору внутрішньо переміщеними такого місця переміщення стали уявлення про покращення безпекової ситуації (45%) та перебування ближче до своєї сім'ї та друзів (24%). Водночас Харківська область демонструвала велику кількість повернень ВПО (414 000), що свідчило про покращення безпекової ситуації, яка не завжди є основною умовою концентрації населення. Переважно переміщення у межах України відбувалося з Донецької до Дніпропетровської області (200 000 ВПО) та з Донецької області до Києва (111 000 ВПО). Більшість опитаних ВПО (72%) переселилися до інших областей, тоді як у межах області перемістилися лише 28%. Найвищі показники внутрішніх переміщень у межах області демонстрували Харківська (85%) та Запорізька (91%) області. Високі показники переміщень у межах областей на території прифронтових Харківської та Запорізької областей разом із високою концентрацією ВПО у Харківській і Дніпропетровській областях на сході свідчать про загальне бажання ВПО залишатися поруч з рідними регіонами (ІОМ, 2024а, квітень).

Отже, помітна тенденція концентрації ВПО поблизу місць, з яких свого часу виїхали ВПО, а також у Києві. Це свідчить про бажання перебувати у звичному для себе середовищі. Таке прагнення може впливати на забезпечення працівниками підприємств, які потенційно можуть бути створені у західноукраїнських областях після завершення війни/бойових дій. Водночас це свідчить, що на піку внутрішньої міграції у 2022 р. західноукраїнські області наблизилися, а подекуди й перевищили межу, яка визначає комфортну щільність населення на

їхній території. Побутові негаразди, відсутність достатньої кількості житла та складнощі із працевлаштуванням могли стати вагомими чинниками, які спонукали ВПО до повернення якомога ближче до місць, з яких їх змусила виїхати повномасштабна війна.

Водночас повернення ВПО у регіони, які наближені до лінії фронту, не гарантує їм працевлаштування. Постійні обстріли, руйнування промислових та сільськогосподарських підприємств, релокація виробництв не сприяють розгортанню економічної діяльності. У східних регіонах навіть після завершення війни/бойових дій може виникнути ситуація, коли з безпекових міркувань інвестори відмовлятимуться від розгортання виробництва та спрямування інвестицій у сферу обслуговування.

З іншого боку, концентрація ВПО саме на сході країни сприяє формуванню попиту на цілу низку товарів і послуг, задоволення якого після завершення війни/бойових дій буде суттєво стимулювати підприємницьку діяльність.

2. Чинники працевлаштування внутрішньо переміщених осіб

У 2022 р. збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб призвело до дисбалансу ринку праці у багатьох регіонах України через відсутність відповідної кількості робочих місць, а також сподіваннями ВПО на те, що вони зможуть за порівняно короткий проміжок часу повернутися до рідних осель. Упродовж 2023 р. на ринку праці спостерігались сезонні коливання, а також суттєве збільшення попиту на робочу силу. Левову частку попиту на ринку праці у 2023 р. сформували роботодавці з Київської, Дніпропетровської, Львівської, Одеської та Харківської областей. Порівняно з 2022 р. у 2023 р. відбувся значний приріст кількості вакансій у прифронтових областях країни: у Миколаївській – на 77.5%; у Чернігівській – на 57.2%; у Сумській – на 53%; у Запорізькій – на 25.9% (Національне агентство кваліфікацій, 2024, 5 лютого). Такий приріст був пов'язаний з адаптацією підприємців до умов воєнного часу, а також з поверненням помітної частини ВПО ближче до місцевостей, з яких вони були змушені виїхати.

У січні 2024 р. порівняно з лютим 2022 р. за кількістю пропозицій роботи ринок праці відновився на 93%. Проте відновлення відбувається нерівномірно в регіональному розрізі. Щодо показників 2021 р., то найбільше зросла кількість вакансій у таких областях: Закарпатській (155%), Івано-Франківській (146%), Хмельницькій (125%), Львівській (123%), Вінницькій (120%), Рівненській (118%) та Чернівецькій (116%). За абсолютною кількістю пропозицій роботи незмінними лідерами були Київська (30 913 вакансій), Львівська (8 473), Дніпропетровська (8 452), Одеська (5 752) та Харківська (3 347) області (Кузенкова, 2024, 6 лютого).

У 2024 р. на ринку праці помітно збільшалося шукачів, що обумовило зростання конкуренції. У таких умовах певною мірою зросли розміри заробітної плати та вимоги до кандидатів. На відбудову і розвиток регіональних ринків праці в період війни суттєво вплинула

релокація бізнесу: протягом 2022–2023 рр. 7820 українських компаній залишили регіон постійної реєстрації (840 підприємств релоковані в рамках урядової програми), 27% з них виїхали з Києва, 11% – з Дніпропетровської області, по 8% – з Донецької та Одеської, 6% – з Харківської. Водночас 22% загальної кількості релокантів перемістилися до Києва, попри воєнні загрози та близькість до лінії фронту по 10% компаній – до Харківської та Одеської областей. Значна частина релокованих підприємств розмістилась у західних регіонах, що збільшило там імовірність працевлаштування для внутрішньо переміщених осіб і місцевих фахівців (Опендатабот, 2023, 30 листопада).

Регіональні відмінності ринку праці визначені головним чином розміщенням економічної та соціальної інфраструктури, а також збереженням високої диференціації заробітної плати на міжгалузевому та міжпрофесійному рівнях, що значною мірою впливає на локальні особливості ринку праці. Так, за 2023 р. помітно зросла заробітна плата у будівельників, особливо у звільнених та прифронтових регіонах. На 13% порівняно з 2022 р. зріс попит на водіїв усіх видів доставок (локальних, міжміських, габаритних міжнародних), логістики продуктових мереж та водіїв спецтехніки. Заробітна плата цієї категорії вакансій збільшилась на 11%. Суттєво збільшився попит на електриків та електротехніків, механіків та технічних робітників через структурні зміни в економіці (Яценко, 2024).

Станом на середину 2024 р. на території України вже перебувало близько 4.7 млн внутрішньо переміщених осіб, з них понад 2 млн працездатного віку (Аналітичний звіт, 2024). Третина опитаних ВПО висловлювалася про необхідність пошуку роботи та житла (34%). Кількість тих, хто шукав роботу серед ВПО, майже на 10% перевищувала відповідний показник серед громадян, які не належали до внутрішньо переміщених осіб. До того ж 48% ВПО, які розглядали можливість переїзду з нинішнього місця проживання, стверджували про потребу у пошуку роботи, а серед тих ВПО, які не планували такий переїзд, висловлювалися про необхідність знайти роботу 33%. Водночас 58.8% ВПО віддавали перевагу пошуку роботи поблизу їх нового місця проживання, а для 27.7% ключовими виявилися умови праці та розмір її оплати (IOM, 2024b, серпень).

Тож станом на 2024 р. більшість ВПО уже обрали місце, де вони планують жити порівняно довго, і не мають планів щодо повернення на попереднє місце проживання. До того ж вони знайшли роботу з прийнятними для себе умовами та оплатою праці, а також визначилися щодо пріоритету у виборі між місцем проживання та заробітною платою. Проте майже 27% респондентів готові переїжджати, якщо на новому місці розміри оплати будуть більш привабливими, що свідчить, з одного боку, про те, що майже третина респондентів незадоволена розміром заробітної плати, а з іншого – про наявність певної кількості працівників, за яких регіони можуть боротися на ринку праці принаймні шляхом підвищення розміру оплати.

Розмір оплати праці як ключовий критерій вибору місця проживання майже третини ВПО може свідчити як про певне нерозуміння роботодавцями перспектив розвитку ринку праці в Україні із загостренням потреби у кваліфікованих працівниках, так і про невідповідність частини ВПО вимогам, які пред'являють до них роботодавці. З одного боку, організація економічної діяльності в умовах війни – справа доволі складна, тому роботодавці не завжди можуть задовольнити вимоги працівників щодо оплати праці. З іншого – частина працівників може мати дещо завищені вимоги про розмір платні, що пов'язане з попередніми більш високими зарплатами ВПО, ніж на новому місці.

Крім того, існування досить великої кількості ВПО, які готові переїжджати у пошуку більш високої оплати, свідчить про відсутність їх прив'язки до конкретного місця роботи, може свідчити про складність роботи у новому колективі або про пріоритетність розміру оплати за відсутності бажання і готовності працювати на певному місці чи виконувати роботу певної спеціалізації. Водночас більшість з внутрішньо переміщених осіб, що повідомляли про потребу у пошуку роботи, 31% віддали перевагу допомозі у вигляді створення нових робочих місць, а 28% – у вигляді освітньої підготовки для формування необхідних для роботи умінь та навичок. Здебільшого ВПО розраховують передусім на працю як на засіб отримання необхідних коштів, а не на соціальну допомогу. Проте не виключено, що є й такі, хто офіційно зареєструвався безробітним для отримання соціальних виплат.

Про кількість громадян зі складу ВПО, які офіційно шукали роботу, свідчать такі дані: у 2024 р. близько 128 тис. ВПО потребували працевлаштування; 26.5 тис. отримували допомогу по безробіттю. Якщо протягом 2023 р. в середньому до центрів зайнятості щомісяця зверталось близько 4 тис. ВПО, то у лютому 2024 р. – до 11 тис., у березні – до 15 тис., тобто фактично кількість звернень зросла майже учетверо. Однак ці дані навряд чи можна вважати достатньо повними з огляду на поширення в Україні тіньової економіки. У таких умовах зайняті у тіньовій економіці потенційно можуть звертатися до центрів зайнятості, щоб отримати допомогу по безробіттю, хоча реально мають необліковану роботу, а отже і прибутки. Тенденції збільшення кількості облікованих безробітних, зокрема, можуть бути пов'язані з умовами призначення та виплатами допомоги на проживання ВПО, які потребують необхідності працевлаштування/сприяння у пошуку роботи для подальшого отримання виплат (Аналітичний звіт, 2024).

У 2022 р. завдяки коштів, передбачених програмою надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб були працевлаштовані майже 16.5 тис. ВПО. Однак через масштаби внутрішньої міграції цього було явно недостатньо. Країна потребувала комплексних заходів, спрямованих на працевлаштування внутрішньо переміщених осіб та забезпечення їх житлом.

Кабінет Міністрів України 7 квітня 2023 р. ухвалив розпорядження "Про схвалення Стратегії державної політики щодо

внутрішнього переміщення на період до 2025 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023–2025 роках". Метою Стратегії було визначено зменшення впливу негативних наслідків внутрішнього переміщення, зумовленого збройною агресією проти України, на громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України, шляхом запровадження комплексних та дієвих механізмів державного реагування на виклики, які виникають після прийняття особою рішення про переміщення, за її соціальної адаптації та інтеграції в приймаючій громаді, а також у разі добровільного повернення особи до покинутого місця проживання та її реінтеграції. У документі констатувалося, що основною потребою внутрішньо переміщених осіб після переміщення є забезпечення місцем для тимчасового проживання (перебування), а відсутність достатньої кількості житлових чи інших приміщень, придатних для тимчасового розміщення внутрішньо переміщених осіб, призводить до того, що такі особи приймають рішення про виїзд за кордон або передчасно повертаються до покинутого місця проживання. Крім того, наголошувалося, що низька мотивація до працевлаштування, перекваліфікації, відкриття власного бізнесу призводять до збільшення залежності внутрішньо переміщених осіб від підтримки держави та недоотримання податків бюджетами приймаючих територіальних громад (Розпорядження Кабінету Міністрів України, 2023).

Проблемою залишалась тривала відсутність комплексної державної стратегії у сфері зайнятості, яка б визначала ВПО як окрему пріоритетну групу. Експерти відзначають важливість розробки загальної державної політики у сфері зайнятості, яка б враховувала виклики, спричинені повномасштабним вторгненням, та їх наслідки для української економіки. Зайнятість ВПО у такому разі мала б розглядатись з погляду однієї з найбільш численних цільових груп, а не фрагментарно без урахування та, відповідно, без заходів подолання тих проблем, які є загальнонаціональними. Адже частина бар'єрів, які визначаються ВПО, не пов'язана безпосередньо з фактом їх переміщення. Зокрема, це мала кількість вакансій в невеликих громадах, труднощі з працевлаштуванням для людей передпенсійного віку тощо. Крім цього, ще однією особливістю є те, що, як і всі інші групи населення в цілому по Україні, частина ВПО працює без офіційного оформлення трудових відносин (Аналітичний звіт, 2024).

У травні 2023 р. Міністерство економіки України затвердило перелік 157 спеціальностей, для навчання за якими видається ваучер – документ, що надає право безоплатно навчатися за визначеними спеціальностями. Це переважно робочі спеціальності, навчання за якими відбувалося у закладах професійно-технічної освіти. Отримати ваучер можна у будь-якому центрі зайнятості (Наказ Міністерства економіки України № 2040, 2023, 22 квітня). Навчання здійснювалося за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття. До того ж будь-яких

обмежень для ВПО у віці чи наявності стажу не передбачалося. Проте ваучером не могли скористатися особи, які протягом останніх трьох років уже проходили перепідготовку. Перевагою ваучера відзначали конкурентоспроможність громадян, які його отримали, на ринку праці у зв'язку з можливістю опанування нової професії або спеціальності, підвищення кваліфікації, рівня освіти або отримання нової спеціалізації за здобутою професією або спеціальністю.

Проте отримання чи підвищення кваліфікації у такий спосіб мало низку суттєвих обмежень, насамперед, це його вартість, яка не могла перевищувати десятикратний розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Це обмежувало потенційне коло закладів освіти, які б могли надати відповідні послуги, через те, що вартість навчання у них перевищувала розміри, визначені для ваучера. Певною проблемою також виявилось й визначення закладів освіти, де могло відбуватися навчання: у деяких випадках їх розташування не дозволяло ВПО здійснювати навчання або створювало суттєві труднощі, пов'язані з переміщенням до навчального закладу. Крім того, для регулювання ринку праці було передбачено, що ваучери для навчання може отримати лише певна кількість громадян. Такий крок був продиктований бажанням не спричинити появу на ринку великої кількості фахівців, які не зможуть бути працевлаштовані через брак місць у певному регіоні.

Перенавчання працівників має ще одне важливе застереження: вимоги конкурентоспроможності вимагатимуть не простої відбудови (відновлення старих виробничих потужностей, стандартів, технологій), а формування працівників нової якості, які зможуть результативно працювати у нових інформаційних і технологічних середовищах. Вирішальне значення для цього матиме створення перенавчання, що буде відповідати сучасним вимогам, сприятиме перерозподілу працівників у сектори, які найбільш вірогідно будуть мати попит після завершення війни/бойових дій. Серед таких секторів можна виділити будівництво, охорону здоров'я, інформаційні технології (Пищуліна & Юрчишин, 2023).

Перенавчання ВПО у багатьох випадках має на меті насамперед забезпечення їх працевлаштування для адаптації на новому місці проживання. Часто таке перенавчання передбачає оволодіння знаннями у новій спеціальності, рівень яких порівняно нижче, аніж той, який громадяни мали за спеціальністю, що була освоєна перед вимушеним переселенням. Тобто потенціал певної категорії спеціалістів може бути використаний не повною мірою. Цьому також сприяє обмежена мережа навчальних закладів у деяких регіонах, куди переїжджають ВПО, а також можливості регіонів для розміщення зростаючої кількості населення. Тому надалі доведеться не лише адаптувати вимоги ВПО до можливостей регіонів, а й "підтягати" такі можливості до рівня і вимог внутрішньопереміщених осіб. Особливо актуальним це може бути у випадку розміщення виробничих потужностей іноземними інвесторами, які можуть запропонувати більш привабливі умови на ринку

праці України. Останнє тим більш актуальне тому, що значна частина ВПО готова змінити місце проживання у випадку успішного пошуку високооплачуваної роботи.

Перспективне розміщення нових виробничих потужностей, яке найбільш вірогідно буде зорієнтоване на центральні та західні регіони держави з міркувань безпеки, може поставити у менш вигідне становище східні регіони держави, які не завжди зможуть надати працівникам привабливі умови для праці та проживання.

На використання трудового потенціалу ВПО впливають також умови дії певних загальнодержавних та регіональних програм їх розміщення й працевлаштування, розрахованих переважно на те, щоб утримати їх від подальшої міграції за кордон, а також надати мінімальні можливості для розвитку бізнесу.

В Україні діяли кілька програм, орієнтованих на підтримку розвитку бізнесу. Наприклад, у 2024 р. почала роботу програма *REDpreneur.UA*, у рамках якої передбачена підтримка розвитку бізнесу за сприяння Українського Червоного Хреста та Австрійського Червоного Хреста у співпраці зі *SCHOOL of ME* (Український Червоний Хрест, 2024, 19 вересня). Проте влітку 2025 р. подача заявок на отримання допомоги була припинена. Закріпленню на новому місці проживання мали сприяти програми "Допомога на проживання", яка передбачала щомісячну допомогу у розмірі 2000 грн для дорослих та 3000 грн для дітей і осіб з інвалідністю), "Допомога на дитину" (допомога у розмірі 3000 грн на другу дитину, 4500 на третю та наступних дітей), "Одноразова допомога" (для тих, хто втратив житло унаслідок бойових дій, передбачена одноразова допомога у розмірі 30 000 грн на одну особу), "Компенсація за зруйноване житло" (передбачає можливість компенсації за зруйноване житло за його вартістю), "Працевлаштування" (держава компенсує роботодавцю витрати за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб у розмірі 6 700 грн за кожного працевлаштованого), "Компенсація витрат за тимчасове розміщення внутрішньо переміщених осіб" (власники житла, які безкоштовно прихистили ВПО, отримують гарантовану державну підтримку у розмірі 14.77 грн за один день розміщення), "Програма мікрогрантів" (для бажаючих розвивати свій мікробізнес передбачена виплата до 250 000 грн для витрат на оренду, зарплату працівників, оплату консультаційних послуг, купівлю обладнання та ремонтні роботи), "Програма грантів для ІТ-стартапів" (отримувач гранту зобов'язаний створити від трьох робочих місць залежно від етапу стартапу), "Старт в ІТ" (можливість отримати кошти на навчання у сертифікованих школах за ІТ-спеціальностями).

Водночас багато потреб ВПО держава на сучасний момент задовольнити не може. За результатами опитування, проведеного у 2024 р., на першому місці серед потреб, названих респондентами-ВПО в усіх оцінених областях, незмінно стоїть потреба у продовольчих товарах, здебільшого у вигляді грошової допомоги (63%) та матеріальної підтримки (20%). Ці потреби особливо чітко помітні в Одеській (20%), Волинській (18%), Дніпропетровській, Київській, Запорізькій, Хмельницькій (по 16%) областях та в Києві (16%). Однак з усіх потреб,

оцінених на рівні областей, найвищий відсоток респондентів, що мають потреби за всіма вказаними позиціями, зафіксовано в Херсонській області, де 24% потребують ремонтно-будівельних матеріалів. Якщо брати до уваги лише переміщене населення, в усіх оцінених областях найбільш нагальною потребою залишається продовольство, причому найбільше його потребують ті, що походять з Миколаївської області (34%). Про серйозні потреби повідомляють респонденти, що проживають у прифронтових зонах. Зокрема, жителям Херсонської області найбільше необхідний одяг та інше НПТ (13% назвали найнагальнішою потребою), а ВПО з Луганської області демонструють значний рівень потреб, пов'язаних з орендою житла (12%) (ІОМ, 2024а, квітень).

У Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 р. та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023–2025 рр. було відзначено, що на місцевому рівні актуальним залишалося питання залучення ресурсів з метою здійснення заходів з адаптації внутрішньо переміщених осіб. Приймаючи територіальні громади потребували сприяння в пошуку ресурсів та відповідного фінансування з боку держави. Крім того, актуальним залишалося забезпечення доступу до достовірної та актуальної інформації про наявні послуги і місця для тимчасового розміщення внутрішньо переміщених осіб (Розпорядження Кабінету Міністрів України № 312-р., 2023, 7 квітня).

Загалом зусилля держави та місцевого керівництва у сфері концентрації ВПО у певних регіонах виявилися недостатньо вираженими. Держава передусім намагалася подбати про те, щоб більшість ВПО не віддала перевагу виїзду за кордон або поверненню на тимчасово окуповані території, а регіони переважно не мали достатніх коштів для того, щоб забезпечити переселенців житлом належної якості та роботою. У такій ситуації вони воліли повернутися поближче до місць, звідки були змушені виїхати, однак і там проблема житла і працевлаштування для багатьох залишилася невирішеною, про що свідчить прагнення порівняно великої кількості ВПО змінити місце проживання у випадку успішного пошуку високооплачуваної роботи.

Висновки

Гіпотеза про зростання конкуренції між регіонами України за зосередження працівників певної кваліфікації на їх території з метою прискорення економічного розвитку, формування попиту на окремі товари і послуги, а також для відновлення зруйнованих під час війни виробничих потужностей підтвердилася лише частково. У регіонах активізувалося будівництво житла, однак інвесторами переважно виступали самі ВПО. Фінансові потужності не дозволили розбудувати підприємства, які б забезпечили ВПО високооплачуваною роботою, і найбільш ймовірно це буде під силу насамперед іноземним інвесторам. Саме їх розрахунки щодо визначення місця розташування виробничих потужностей можуть у кінцевому рахунку визначити місця концентрації ВПО.

Зростання попиту на товари та послуги через масовий приплив ВПО для деяких регіонів, наприклад, для західного, мало обмежений ефект у контексті розвитку виробництва та сфери послуг. Причиною такого явища, напевно, стали обмежені можливості щодо прийому ВПО та відсутність необхідних коштів для інвестицій з метою забезпечення їх концентрації поблизу потужних осередків виробництва.

Значна частина ВПО на початку повномасштабного вторгнення мала порівняно невелику мотивацію щодо працевлаштування на новому місці. Причиною цього був розрахунок на порівняну нетривалість бойових дій, що дозволило б більшості з них повернутися на місце попереднього проживання. Однак ситуація змінилася через затягування війни. Більшість ВПО у таких умовах віддала перевагу працевлаштуванню та перенавчанню, яке б могло забезпечити успішний пошук нової роботи. Водночас спрямованість перенавчання свідчить про зацікавленість держави у тому, щоб ВПО опановували насамперед виробничі професії. Це дозволило забезпечити перенавчання за порівняно невеликі кошти, оскільки воно здійснювалося переважно на базі освітніх закладів II рівня. Такий підхід може бути хибним з огляду на перспективи модернізації економіки і використання праці насамперед висококваліфікованих працівників. Відсутність сучасного попиту на них і перспектива його зростання після припинення війни/бойових дій може стимулювати нове перенавчання ВПО задля опанування ними професій, актуальність яких може бути обумовлена насамперед іноземними інвестиціями. Однак у такому разі потужними гравцями на ринку праці України будуть вже іноземні інвестори, які можуть змінити існуючі "правила гри" за рахунок пропозиції певних високооплачуваних вакансій із привабливими бонусами.

У перспективних дослідженнях варто оцінити можливості перенавчання ВПО у закладах вищої освіти для розширення їх можливостей брати участь у реалізації інноваційних проєктів відбудови держави та підвищення їх конкурентоздатності щодо перспективи залучення до процесу відновлення зовнішніх трудових мігрантів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCE

Forbes Ukraine. (2023, 25 вересня). <i>Україні потрібно буде залучати мінімум 300 000 мігрантів щороку</i> . Соціологиня Елла Лібанова про екзистенційні проблеми з демографією і що можна зробити? https://forbes.ua/war-in-ukraine/35-mln-ukraintsiv-u-2033-mu-nadzvichayno-optimistichniy-stsenariy-sotsiologinya-ella-libanova-pro-veliki-problemi-z-demografieyu-v-ukraini-yaki-zarodilisya-shche-do-viyni-shcho-z-tsim-robiti-25092023-16201	Forbes Ukraine. (2023, September 25). <i>Ukraine will need to attract at least 300,000 migrants every year</i> . Sociologist Ella Libanova on the existential problems with demography and what can be done. https://forbes.ua/war-in-ukraine/35-mln-ukraintsiv-u-2033-mu-nadzvichayno-optimistichniy-stsenariy-sotsiologinya-ella-libanova-pro-veliki-problemi-z-demografieyu-v-ukraini-yaki-zarodilisya-shche-do-viyni-shcho-z-tsim-robiti-25092023-16201
ІОМ. (2024b, серпень). <i>Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні: Опитування загального населення. Раунд 17</i> . https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd1461/files/reports/GPS_R17_IDP_UKR.pdf	ІОМ. (2024b, August). <i>People First, Report on Internal Displacement in Ukraine. General Population Survey. Round 17</i> . https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd1461/files/reports/GPS_R17_IDP_UKR.pdf

ІОМ. (2024а, квітень). <i>Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні. Опитування загального населення</i> . Раунд 16. https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd1461/files/reports/IOM_UKR_GPS_Internal%20Displacement%20Report_Round%2016_UA_June%202024.pdf	ІОМ. (2024а, April). <i>People First, Report on Internal Displacement in Ukraine. General Population Survey. Round 16</i> . https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd1461/files/reports/IOM_UKR_GPS_Internal%20Displacement%20Report_Round%2016_UA_June%202024.pdf
Аналітичний звіт. (2024). <i>Зайнятість внутрішньо переміщених осіб</i> . Київ: ВРУ. https://www.rada.gov.ua/uploads/documents/75506.pdf	Analytical Report. (2024). <i>Employment of internally displaced persons</i> . Kyiv: Verkhovna Rada of Ukraine. https://www.rada.gov.ua/uploads/documents/75506.pdf
Бицюра, Ю., & Ілюхіна, В. (2025). Конкурентні переваги ринку праці в Україні. <i>Товари і ринки</i> , 53(1), 25–39. https://doi.org/10.31617/2.2025(53)02	Bytsiura, Yu., & Ilyukhina, V. (2025). Competitive advantages of the labor market in Ukraine. <i>Commodities and Markets</i> . 53(1), 25–39. https://doi.org/10.31617/2.2025(53)02
Іонін, Є. Є., & Загородний, В. М. (2024). Вплив трудової міграції на ринок праці України в умовах війни та шляхи його відновлення. <i>Економіка і організація управління</i> , 4(56), 20–32. https://doi.org/10.31558/2307-2318.2024.4.3	Ionin, Ye. Ye., & Zagorodnyi, V. M. (2024). The impact of labor migration on Ukraine's labor market during the war and paths to its recovery. <i>Economics and organization of management</i> . 4(56), 20–32. https://doi.org/10.31558/2307-2318.2024.4.3
Кузенкова, Є. (2024, 6 лютого). Ринок праці оживає: у січні зросли зарплати, кількість шукачів і конкуренція. <i>WORK.ua</i> . https://www.work.ua/articles/analytics/3234	Kuzenkova, Ye. (2024, February 6). The labor market is reviving: January saw rising wages, more job seekers, and growing competition. <i>WORK.ua</i> . https://www.work.ua/articles/analytics/3234
Лібанова, Е. (2022, 18 березня). Війна з росією: як дати роботу біженцям і що робити після. <i>Дзеркало тижня</i> . https://zn.ua/ukr/SOCIUM/vijna-z-rosijeju-jak-dati-robotu-bizhentsjam-i-shcho-robiti-pislja.html	Libanova, E. (2022, March 18). War with russia: how to give jobs to refugees and what to do afterwards. <i>Mirror of the week</i> . https://zn.ua/ukr/SOCIUM/vijna-z-rosijeju-jak-dati-robotu-bizhentsjam-i-shcho-robiti-pislja.html
Мерешчук, В. (2024, 29 січня). Елла Лібанова: "40 млн населення вже не буде. Або це будуть не українці". <i>LB.ua</i> . https://lb.ua/news/2024/01/29/595959_ella_libanova_40 mln_naseleennya_vzhe.html	Mereshchuk, V. (2024, January 29). Ella Libanova: "There will no longer be 40 million people. Or they will not be Ukrainians." <i>LB.ua</i> . https://lb.ua/news/2024/01/29/595959_ella_libanova_40 mln_naseleniya_vzhe.html
Михайлишина, Д. (2023). Що стимулюватиме українських біженців повернутися додому. <i>Центр економічної стратегії</i> . https://ces.org.ua/shcho-stymulyuvatyme-ukrayins%ca%b9kykh-bizhentsiv-povernutysya-dodomu/	Mykhailyshyna, D. (2023). What will encourage Ukrainian refugees to return home. <i>Center for Economic Strategy</i> . https://ces.org.ua/shcho-stymulyuvatyme-ukrayins%ca%b9kykh-bizhentsiv-povernutysya-dodomu/
Наказ Міністерства економіки України № 2040. (2023, 22 квітня). "Про затвердження Переліку професій, спеціальностей, для навчання за якими може бути виданий ваучер". https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0793-23#n7	Order of the Ministry of Economy of Ukraine No. 2040. (2023, April 22). "About approval of the List of professions and specialties for which a voucher can be issued". https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0793-23#n7
Національне агентство кваліфікацій. (2024, 5 лютого). Річні підсумки аналізу показників національного ринку праці у 2023 році. https://nqa.gov.ua/news/ricni-pidsumki-analizu-pokaznikiv-nacional-nogo-rinku-praci-u-2023-roci/	National Qualifications Agency. (2024, February 5). Annual summary of the analysis of national labor market indicators in 2023. https://nqa.gov.ua/news/ricni-pidsumki-analizu-pokaznikiv-nacional-nogo-rinku-praci-u-2023-roci/
Опендатабот. (2023, 30 листопада). 7820 компаній переїхали по Україні від початку повномасштабного вторгнення. https://opendatabot.ua/analytics/relocation-in-war-2	Opendatabot. (2023, November 30). 7,820 companies moved within Ukraine since the beginning of the full-scale war. https://opendatabot.ua/en/analytics/relocation-in-war-2

Пищуліна, О., & Юрчишин, В. (2023, травень). Міграційні прояви та впливи – уроки для України. Аналітична доповідь. Київ: Центр Разумкова. https://razumkov.org.ua/images/2023/05/09/2023-MATRA-I-KVARTAL-5.pdf	Pyshchulina, O., & Yurchyshyn, V. (2023, May). Migration Patterns and Impacts: Lessons for Ukraine. Analytical Report. Kyiv: Razumkov centre. https://razumkov.org.ua/images/2023/05/09/2023-MATRA-I-KVARTAL-5.pdf
Ремовська, О., & Мельничина, Ю. (2022, 4 липня). "Ми можемо втратити 5 млн людей" – демографія Елла Лібанова. СУСПІЛЬНЕ. https://suspilne.media/257015-mi-mozemo-vtratiti-5-mln-ludej-demografina-ella-libanova/	Removska, O., & Melnychyna, Yu. (2022, July 4). "We may lose 5 million people" – demographer Ella Libanova. SUSPILNE. https://suspilne.media/257015-mi-mozemo-vtratiti-5-mln-ludej-demografina-ella-libanova/
Розпорядження Кабінету Міністрів України № 312-р. (2023, квітень 7). "Про схвалення Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках" https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2023-%D1%80#Text	Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 312-p (2023, April 7). "On approval of the State Policy Strategy on Internal Displacement for the period until 2025 and approval of the operational plan of measures for its implementation in 2023-2025" https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/312-2023-%D1%80#Text
Тутова, А. (2023). Ринок праці в умовах війни. <i>Економіка і регіон</i> , 1(88), 91–98. https://doi.org/10.26906/EiR.2023.1(88).2878	Tutova, A. (2023). The labor market in conditions of war. <i>Economics and Region</i> , 1(88), 91–98. https://doi.org/10.26906/EiR.2023.1(88).2878
Український Червоний Хрест. (2024, 19 вересня). Розпочато набір заявок на реєстрацію для участі у проєкті REDPRENEURUA від Українського Червоного Хреста. https://redcross.org.ua/news/2024/09/90717/	Ukrainian Red Cross. (2024, September 19). <i>The call for applications to participate in the REDpreneurUA project by the Ukrainian Red Cross has been launched.</i> https://redcross.org.ua/en/news/2024/09/91441/
УКРІНФОРМ. (2022, 14 жовтень). Мінінтеграції назвало області, які прийняли найбільше переселенців. https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3593565-minreintegracii-nazvalo-oblasti-aki-prijnali-najbilse-pereselenciv.html	UKRINFORM. (2022, October 14). The Ministry of Reintegration named the regions that received the largest number of IDPs. https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3593565-minreintegracii-nazvalo-oblasti-aki-prijnali-najbilse-pereselenciv.html
Шепелева, А. (2024, 25 квітня). Працевлаштування ВПО: проблеми та особливості. DW. https://www.dw.com/uk/pracevlastuvanna-vpo-problemi-j-osoblivosti/a-68895031	Shepeleva, A. (2024, April 25). Employment of IDPs: challenges and specific features. DW. https://www.dw.com/uk/pracevlastuvanna-vpo-problemi-j-osoblivosti/a-68895031
Штундер, І., & Шкуропадська, Д. (2024). Детермінанти стійкості ринку праці. <i>Scientia fructuosa</i> , 156(4), 41–57. https://doi.org/10.31617/1.2024(156)03	Shtunder, I., & Shkuropadska, D. (2024). Determinants of labor market resilience. <i>Scientia fructuosa</i> , 156(4), 41–57. https://doi.org/10.31617/1.2024(156)03
Яценко, Л. (2024). Відновлення ринку праці в Україні в умовах війни: регіональні аспекти. <i>Національний інститут стратегічних досліджень</i> . https://niss.gov.ua/sites/default/files/2024-03/az_regrinki-praci_04032024.pdf	Yatsenko, L. (2024). The recovery of the labor market in Ukraine under wartime conditions: Regional aspects. <i>National Institute for Strategic Studies</i> . https://niss.gov.ua/sites/default/files/2024-03/az_regrinki-praci_04032024.pdf

Конфлікт інтересів. Автори заявляють, що вони не мають фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не мають відносин із державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору. З огляду на те, що автори працюють в установі, яка є видавцем журналу, що може зумовити потенційний конфлікт або підозру в упередженості, остаточне рішення про публікацію цієї статті (включно з вибором рецензентів та редакторів) приймалося тими членами редколегії, які не пов'язані з цією установою.

Автори не отримували прямого фінансування для цього дослідження.

Ніколаєць, К., & Ожелевська, Т. (2025). Стратегія працевлаштування внутрішньо переміщених осіб. *Scientia fructuosa*, 6(164), 24–38. [http://doi.org/10.31617/1.2025\(164\)02](http://doi.org/10.31617/1.2025(164)02)

Надійшла до редакції 07.09.2025.

Прийнято до друку 16.10.2025.

Публікація онлайн 16.12.2025.